Arndt, Walter
Emendationes Epicureae.

Arndt, Walter

Emendationes Epicureae.

Dissertatio inauguralis

quam

consensu et auctoritate

amplissimi philosophorum ordinis

in

litterarum universitate

Friderica Guilelma Berolinensi

ad summos in philosophia honores rite impetrandos

scripsit

Gualterus Arndt
Duisburgensis.

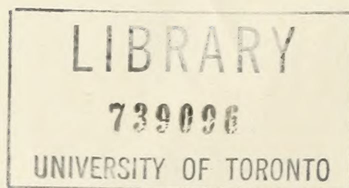
Promotio sollemnis habebitur a. d. III. Kal. Febr. 1913.

[Berolini, 1913]

De dissertatione probanda ad ordinem rettulerunt professores publici ordinarii

Hermannus Diels.
Eduardus Norden.

Typis expressit Aemilius Ebering, Berolini, Mittelstr. 39.

Emendationes hae Epicureae, quomodo sive ortae sive inventae sint, liceat pauca praemonere.

Multa et gravia textus vitia ab eis viris doctis, qui aut Epicuro edendo aut doctrinae eius explicandae operam navaverunt, sublata sunt; restant ea, quae tamquam in visceribus abdita difficulter cognoscas, difficilius corrigas. Quam rem qui aggrediatur, debere peritissimum esse Epicureae rationis dicendi luce clarius est. Quo autem modo altius in cuiusvis scriptoris stili consuetudinem descendas, quam, id quod Usenerus iam postulavit, glossario condendo, 'quo verborum usus quam fieri possit plenissime componatur, ut loci coniuncti alius alium inlustrent'?

Primo igitur, quia index Epicureus ab Usenero olim conscriptus nondum in publicum usum editus est, meum esse putavi omnibus Epicuri verbis collectis uniuscuiusque usum observare, qua in re exemplo maximoque fructui fuisse indicem ad Dielesii 'Fragmenta philosophorum qui ante Socratem fuerunt' facile nec sine magna gratia confiteor.

Tum glossario nisus in singula quaedam loca corrupta inquisivi; quod quanto usui fuerit ad Epicuri verba genuina restituenda, hoc ex emendationum specimine apertum fore spero, in quibus me semper ab Useneri lectionibus proficisci scito.

I.

p. 3,13[1] *βαδιστέον μὲν οὖν καὶ ἐπ᾽ ἐκεῖνα συνεχῶς ἔν τε μνήμῃ τὸ τοσοῦτον ποιητέον κτέ.*

συνεχῶς] *καὶ συνεχῶς* G (Laur. 69, 28) *ἔν τε*] *ἐν τῇ* libri.

Usener, Ind. schol. Bonn. 1880/1 p. VII: 'quod libri 'exhibent *βαδιστέον μὲν οὖν καὶ ἐπ᾽ ἐκεῖνα συνεχῶς ἐν τῇ* '*μνήμῃ τὸ τοσοῦτον ποιητέον κτλ.*, deficientem coniunctionem 'interpolator, cuius manum codex G reddit, eumque se- 'cutus Stephanus ante v. *συνεχῶς* inseruit pessime, post 'hoc adverbium Schneiderus traiecit rectius. nemo viti- 'osum in formula *ἐν τῇ μνήμῃ ποιεῖσθαι* articulum nota- 'vit. veteres ut *δι᾽ ὀργῆς ἔχειν* aut *φέρειν, διὰ τιμῆς ἄγειν,* '*διὰ πολέμου* vel *φιλίας ἰέναι, διὰ φόβου εἶναι, ἐν αἰτίᾳ* '*ἐλπίδι ἡδονῇ φόβῳ* al. *εἶναι* dicebant, itidem *διὰ μνήμης* '*ἔχειν* (cf. Epic. ep. II 85) vel *φέρειν* (Herodian II 2,8), '*εἰς μνήμην ἀναλαβεῖν* (Plato leg. IX p. 864 b) et *τιθέναι* '(Dem. or. de cor. 138) *ἐν μνήμῃ λαβεῖν* et *παρακεῖσθαι* 'similia sine articulo usurpabant; a quibus quam diversa 'sint Epicureum *κατασχεῖν τῶν δοξῶν τὴν μνήμην*, Platonica '*φυλάξωμεν τῇ μνήμῃ* (leg. VI p. 783 c) *ἐφαπτόμενοι* '*αὐτοῦ τῇ μνήμῃ* alia non opus est monere. itaque nil hoc 'loco intercidit, latitat in vitioso articulo particula *τε*, qua 'sola non raro Epicurus utitur vel periodis iungendis. 'similiter ep. III 135 scribendum *ταῦτα . . . μελέτα πρὸς* '*σεαυτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς πρός* <*τε*> *τὸν ὅμοιον σεαυτῷ*.'

Crönert, Rh. M. 61 (1906) p. 414: '*βαδιστέον μὲν*

---

1. Paginis et versiculis utor, quae Useneri *Epicurea* (Lips. 1887) exhibent.

'οὖν κτέ. Epicurus cum antea dixisset τῆς γὰρ ἀθρόας 'ἐπιβολῆς πυκνὸν δεόμεθα, τῆς δὲ κατὰ μέρος οὐχ ὁμοίως, 'non recte adiunxit βαδιστέον μὲν οὖν καὶ ἐπ' ἐκεῖνα συν-'εχῶς sed scripsit β. μ. οὖν ἐπ' ἐκεῖνα συνεχῶς καὶ ἐν 'τῇ μνήμῃ κτλ.'

Alterum vitium animadvertit Croenertus: καί ante ἐπ' ἐκεῖνα tolerari non posse. Alterum eum fugit: συνεχῶς cum eis, quae antecedunt verba, coniungi non posse; itaque falso cum Schneidero[2] καί inseruit post συνεχῶς. συνεχῶς neque 'frequenter' (sic Cobetus) neque 'continuo' (qua de significatione cogitavisse videntur Usenerus et Croenertus) vocabulis verti potest; nihil aliud est nisi 'perpetuo'[3]. Quod optime quadrare ad ἐν τῇ μνήμῃ τὸ τοσοῦτον ποιητέον cum iam per se intellegitur tum clarius fit exemplis quibusdam ex conclusione epistulae Herodoteae sumptis: p. 31,1 συνεχῆ μνήμην ἔχειν, p. 31,18 ἐν μνήμῃ τιθέμενα συνεχῶς; cf. etiam p. 41,13 ἀεὶ μνήμην ἔχειν et p. 59,14 συνεχῶς παρήγγελλον. Et op-

2. Hoc quoque fugit Croenertum, quia non noverat Useneri quae supra laudavimus verba: Fugerunt eum etiam ea, quae de τῇ articulo disputavit is vir doctus. At enim Usenerus persuadere mihi non potuit; nam ut ego non inveni similia, ita Usenerus similia non affert ad usum vocis ποιεῖν illustrandum. Sed tantum monendum esse censeo: minime idem esse ἐν μνήμῃ τιθέναι et ἐν τῇ μνήμῃ ποιεῖν, hoc 'in memoria sua aliquid facere', illud 'in memoria collocare aliquid'. Contra et invenitur p. 3,6 κατέχειν τὴν μνήμην et p. 41,13 μνήμην ἔχειν.

3. Cf. p. 8,1 κινοῦνταί τε συνεχῶς αἱ ἄτομοι, p. 215,17 ([Plutarchus] de placitis philos. I 4 p. 289 Diels) τῶν ἀτόμων σωμάτων . . . συνεχῶς τε καὶ τάχιστα κινουμένων, p. 259,1 (fr. 388) εἰ ταῖς τῶν ἀνθρώπων εὐχαῖς ὁ θεὸς κατηκολούθει, θᾶττον ἂν ἀπώλλυντο πάντες ἄνθρωποι, συνεχῶς πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατ' ἀλλήλων εὐχόμενοι, Diog. Oen. fr. LXIV, I, 10 (p. 59 William) τῶν μέντοι χορηγιῶν φείδου πρὸς Διὸς ὧν συνεχῶς ἡμεῖν ἀποστέλλεις, ibid. III 1 διὰ τὸ τοὺς φίλους καὶ τὸ συνεχῶς τὸν πατέρα ἡμεῖν πέμπειν ἀργύριον.

time restitutum est *καὶ* ante vocem *συνεχῶς* ab interpolatore illo, cuius manum codex G reddit, eumque secuto Stephano. Recipiamus igitur a Croenerto: *καί* movendum esse loco, recipiamus ab illis: *καί* ponendum esse ante *συνεχῶς* et legamus:

p. 3,13 *βαδιστέον μὲν οὖν ἐπ' ἐκεῖνα, καὶ συνεχῶς εν τῇ μνήμῃ τὸ τοσοῦτον ποιητέον κτέ.*

'pergendum[4] igitur ad illa et perpetuo in memoria 'tantum faciendum etc.'

II.

p. 5,6 *ἔπειτα κατὰ τὰς αἰσθήσεις δεῖ πάντα τηρεῖν καὶ ἁπλῶς τὰς παρούσας ἐπιβολὰς εἴ τε διανοίας εἴ θ' ὅτου δή ποτε τῶν κριτηρίων, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ὑπάρχοντα πάθη, ὅπως ἂν καὶ τὸ προσμένον καὶ τὸ ἄδηλον ἔχωμεν οἷς σημειωσόμεθα.*

6 *ἔπειτα* vel *ἔπειτεν* Usenerus: *εἴτε* libri: *εἶτα* Gassendus 7 *πάντα* om. F. *τὰς*] *μετὰ τὰς* Gassendus.

ἔπειτα vox cum perraro invenitur in genuinis Epicuri libellis (tantum p. 54,17 *κἄπειτα* et p. 283,11 *ἔπειτα,* an Plutarchi?) tum prorsus aliena est ab epistula Herodotea. *ἔπειτεν* non invenitur in Epicureis. *εἶτα,* ubi traditum est (p. 12,3 22,19 35,12 50,8) adhibetur non nisi ad participia quaedam coniungenda, reliquis locis aut coniectura ortum est (p. 48,17) aut lectione dubia nititur (p. 10,14 54,19). Noles igitur horum aliquid inculcare Epicuri sermoni, quippe qui etiam in levidensioribus sibi constet paene mirum in modum[5]. Multo magis adaptatae sunt Epicuri usui dicendi, quae haud

---

4. Ut, quomodo interpreter, accuratius cognoscas, Cobeti versionem ei contextui, quem constitui, adaptatam singulis locis appono.

5. Cf. quae ad p. 5,12 de usu vocis *δεῖ* collegi p. 9 huius opusc.

semel apud eum leguntur, voculae *ἔτι τε* (cf. p. 17,6 25,17[6] 29,2 30,3 41,2 41,8 42,9 49,9 55,5 73,15 74,1). Atque lenissima est coniectura *ΕΤΙΤΕ* ex *ΕΙΤΕ*, lenior quam *ἔπειτα* vel *ἔπειτεν*. Neque vero dubitabis scribere *ἔτι τε*, cum contuleris eos locos, quibus sicut hic initio propositionis (hoc etiam p. 41,8 42,9) profertur *ἔτι τε*, sequitur sententia nova pendens a voce *δεῖ*, velut

p. 5,6[7] *ἔτι τε τὰς αἰσθήσεις δεῖ παρατηρεῖν*
p. 17,16 *ἔτι τε τὰ ἐλάχιστα καὶ ἀμιγῆ πέρατα δεῖ νομίζειν*
p. 25,17[6] *ἔτι τε τοὺς κόσμους ἐξ ἀνάγκης δεῖ νομίζειν*
p. 29,2 *ἔτι τε οὐ τὸ πλεοναχῶς* (suppl. ex p. 28,17 *δεῖ νομίζειν*).

De *κατά* et *πάντα* vocibus quae Gassendi Cobet Hirzel (Unters. I 125) Giussani (Lucr. I p. 177[1]) enucleavisse sibi videbantur, praetermitto; ea tango, quae nuper palam fecerunt Heidel, Amer. journ. of philol. XXIII (1902) p. 185—188, et Merbach, De Epicuri Canonica, Lpz. 1909, p. 42—44.

Sed praemoneo, quae dicit Bruns, quocum Usenerus Epicurea sua iam communicaverat, Lucrezstudien p. 32[1]: 'Der hier zitierte Text lautet in der Ueberlieferung *εἴτε τὰς αἰσθήσεις δεῖ πάντα τηρεῖν*'. Non extat igitur *κατά* illud in libris manuscriptis, errore sane hanc Gassendi coniecturam in Useneri textum ex Cobetiana migrasse verisimile est.

Heidelius nisus et tradita lectione et Epicuri canonica *κατά* et *πάντα* omittendum esse censet.

Merbachius, quem fugerunt, quae et Heidelius et Brunsius de his rebus scripserunt, eis tantum, quae de Epicuri canonica ratiocinatus est, nisus *κατά* teneri posse negat; in adnotatione pro *πάντα* fortasse *πάντῃ* legendum esse proponit, nisi ipsum *πάντα* pro adverbio putare praestet. — Ad quae Brieger, Berl. Philol. Wochenschr. 1911 p. 513 haec adnotat: 'Mit Recht läßt M. das *κατά* vor *τὰς αἰσθήσεις* fort, aber sein

---

6. Cf. p. 20 huius opusculi.
7. De reliquorum verborum contextu cf. quae insequentibus exponam.

πάντα τηρεῖν verstehe ich nicht („fortasse *πάντῃ*"). Ich stelle um *ἔπειτα τὰς αἰσθήσεις δεῖ κατὰ πάντα τηρεῖν, τηρεῖν* = servare 'berücksichtigen'.'

Ego *κατά*, quia non est, cur coniciatur, omitto. *Πάντα* autem teneri non posse, id quod iam Heidelius et Briegerus intellexerunt, eo quoque comprobatur, quod in epistula Herodotea *δεῖ* et infinitivus a *δεῖ* pendens nulla voce interposita se excipere solent, qua de re infra[5]. Sed quomodo invasit *πάντα* in libros optimos? — Succurrit nobis Dielesius, qui *παρατηρεῖν* restituendum esse censet. Nam sicut invenitur et *θεωρεῖν* (frequentissime) et *συνθεωρεῖν* (p. 41,14 42,8 43,5 46,5 55,6 55,9) et *παραθεωρεῖν* (p. 28,19) nec aliter et *ἀκολουθεῖν* (p. 47,5; Gnomol. vat. nr. 64, Wien. Stud. X p. 196) et *κατακολουθεῖν* (p. 65,12 259,1) et *παρακολουθεῖν* (p. 23,14 23,18 23,20 24,2 24,5 24,9 63,9 65,11 143,17 161,24), ita et *τηρεῖν* (p. 28,9 37,4) et *παρατηρεῖν* (p. 54,16) 'diligenter observare'. Quam coniecturam sensui aptissimam, lenissimam litteras respicienti non dubitamus recipere.

Totam propositionem sic igitur legendam esse censeo:

p. 5,6/7 *ἔτι τε τὰς αἰσθήσεις δεῖ παρατηρεῖν καὶ ἁπλῶς τὰς παρούσας ἐπιβολὰς εἴ τε διανοίας εἴ θ' ὅτου δή ποτε τῶν κριτηρίων, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ὑπάρχοντα πάθη, ὅπως ἂν καὶ τὸ προσμένον καὶ τὸ ἄδηλον ἔχωμεν οἷς σημειωσόμεθα.*

'praeterea sensus diligenter observare oportet ac 'simpliciter praesentes intuitus sive mentis sive cuiusvis 'criteriorum, eadem ratione etiam affectus, qui adsunt, 'ut habeamus, quibus et expectans et incertum simus 'notaturi'.

III.

p. 5,12 ταῦτα δεῖ διαλαβόντας συνορᾶν ἤδη περὶ τῶν ἀδήλων.

12 δεῖ Cobetus: δὲ libri, om. dett. ἤδη] δεῖ Gassendus: ἤδη δεῖ Meibomius.

De δεῖ voce, quomodo adhibeatur in epistula Herodotea, haec sunt praemonenda: Vicies quinquies[8] extat et semper fere[9] sic usurpatur, ut δεῖ ipsum ab infinitivo a δεῖ pendente neque dirimatur neque post hunc infinitivum ponatur. Legimus enim se excipientes δεῖ νομίζειν p. 14,2 15,12 16,1 17,17 26,1 28,17 29,17[10], δεῖ κατανοεῖν p. 17,2 30,8, δεῖ προσκατανοῆσαι p. 21,4 24,12, δεῖ κατέχειν p. 20,8, δεῖ μνημονεύειν p. 3,11, δεῖ εἰληφέναι p. 14,15. δεῖ παρατηρεῖν[11] p. 5,7, δεῖ

---

8. Non huc pertinet p. 11,8 διὰ τὸ μὴ δεῖν κατὰ βάθος τὸ συμπλήρωμα γενέσθαι, quia infinitivum τὸ δεῖν alium in modum usurpari atque δεῖ ipsum mirum non est, et p. 14,18 δεῖ τι ὑπομένειν' ubi δεῖ neque traditur una voce neque sensui satisfacit; cf. p. 13 huius opusculi. Neque loquor de p. 15,18 ἅμ' ἔδει. coniectura illa HWeilii nescio an elegantiore quam veriore.

9. Uno loco haec, quam paene legem dixeris, regula neglecta est p. 13,6 καὶ ταύτην οὖν σφόδρα γε δεῖ τὴν δόξαν κατέχειν.

10. Accedunt loci quidam, quos non repugnare contra hunc usum huius vocis concedes; p. 11,3 δεῖ δὲ καὶ νομίζειν, ubi δὲ καί vocibus, quibus ea particula, cuius initio extat δεῖ νομίζειν, cum praecedente iungitur, dirimuntur a se δεῖ et νομίζειν; neque aliter iudicabis de p. 28,1 νομίζειν δεῖ γενέσθαι, ubi ne infinitivi νομίζειν γενέσθαι se excipiant, post νομίζειν positum est δεῖ; et p. 25,11 Ἐπί τε τοῖς προειρημένοις τοὺς κόσμους (τοῦ κόσμου B[urbonicus 253] fort. τούς <τε> κόσμους Usenerus) δεῖ καὶ πᾶσαν σύγκρισιν πεπερασμένην τὸ ὁμοιοειδὲς τοῖς θεωρουμένοις πυκνῶς ἔχουσαν νομίζειν γεγονέναι ἀπὸ τοῦ ἀπείρου, ubi δεῖ praesertim cum extet post verba corrupta minime suo loco stare suspiceris, ego νομίζειν <δεῖ> γεγονέναι legi malim; cf. quem modo laudavimus locum p. 28,1.

11. vide supra p. 8 huius opusculi.

προσπίπτειν p. 17,7, δεῖ κατηγορεῖν p. 18,4, δεῖ συνορᾶν p. 19,5, δεῖ δοξάζειν p. 28.14.

Hunc usum si respicimus, neque Cobeti, quam Usenerus recepit, neque Gassendi Meibomiive placent coniecturae. δέ illud autem omitti nequit, quia, si deesset, quo iungantur ea quae sequuntur cum praecedentibus, mos dicendi epistulae Herodoteae gravissime laederetur. Laederetur quoque, si omitteremus δεῖ, quia non invenitur in epistula Herodotea infinitivus sensu imperativo usurpatus; neque iam subaudiri potest δεῖ illud p. 5,7; incipit enim caput prorsus novum neque sensu neque particulis grammaticis, velut μήτε — μήτε p. 28,1—6, satis arte coniunctum cum ea, quae antecedit, propositione.

Omnia autem optime cohaerent, si supplemus δεῖ ante vocem συνορᾶν et legimus ταῦτα δὲ διαλαβόντας δεῖ συνορᾶν ἤδη περὶ τῶν ἀδήλων velut simillimum in modum p. 19,5 μετὰ δὲ ταῦτα δεῖ συνορᾶν κτέ.

Et facile fieri poterat, ut intercideret δεῖ vocula inter δέ praecedens et ἤδη insequens inserta.

Velim igitur mecum legas:

p. 5,12 ταῦτα δὲ διαλαβόντας δεῖ συνορᾶν ἤδη περὶ τῶν ἀδήλων.

'haec autem ubi perceperimus, de incertis iam videre 'opus est'.

IV.

p. 6,3 παρὰ γὰρ τὸ πᾶν οὐθέν ἐστιν, ὃ ἂν εἰσελθὸν εἰς αὐτὸ τὴν μεταβολὴν ποιήσαι.

4 ποιήσαι Usener: ποιήσαιτο (-ετο B) libri: ποιήσαι<δύναι>το Crönert, Rh. M. 61 (1906) p. 414.

Usenerus qua ratione commotus ποιήσαιτο traditum in ποιῆσαι mutaverit, frustra quaesivi. Nam memineris, tota Graecitate ποιεῖσθαι, non ποιεῖν adhiberi, cum pro uno verbo

verbum faciendi cum substantivo coniunctum ponatur. Accedit, quod in eadem epistula Herodotea non solum inveniuntur similia velut p. 8,7 *τὴν ὑπέρεισιν* p. 14,7 *τὴν ἔκθλιψιν*[12] *ποιεῖσθαι*, sed etiam idem substantivum p. 14,18 *ἀεί τι ὑπομένει*[13] *ἐν ταῖς διαλύσεσι τῶν συγκρίσεων στερεὸν καὶ ἀδιάλυτον, ὃ τὰς μεταβολὰς οὐκ εἰς τὸ μὴ ὂν ποιήσεται.*

Qua ratiocinatione etiam Croenerti, quae eodem vitio quo Useneri laborat, coniectura cadit. Non habes igitur, cur non legas cum libris:

p. 6,3 *παρὰ γὰρ τὸ πᾶν οὐθέν ἐστιν, ὃ ἂν εἰσελθὸν εἰς αὐτὸ τὴν μεταβολὴν ποιήσαιτο.*
'nam praeter ipsum universum nihil est, quod in 'id ingressum mutationem faciat'.

V.

p. 14,5 (suppl. ex p. 14,2 *δεῖ νομίζειν*) *εὐθὺς τὴν γινομένην πληγὴν ἐν ἡμῖν, ὅταν φωνὴν ἀφίωμεν, τοιαύτην ἔγκλισιν ὄγκων τινὸς ῥεύματος πνευματώδους ἀποτελεστικὴν ποιεῖσθαι, ἢ τὸ πάθος τὸ ἀκουστικὸν ἡμῖν παρασκευάζει.*

6 *ἔγκλισιν* Usenerus: *ἐκλίθην* B: *ἐκλήθην* P^1 (hoc ex apographo Q concluditur): *ἐκ* P^2 F edd. *ὄγκων τινὸς* B: *ὄγκων τινῶν* P^1: *τινῶν ὄγκων* P^2 F 7 *ἀποτελεστικῶν* libri.

Brieger, Epikurs Lehre von der Seele, Grundlinien, Halle 1893, p. 6: 'Bei *ἔγκλισιν* kann ich mir nichts 'denken. Es ist die Rede von der Ausstoßung von 'Atomenkomplexen, die eine tönende hauchartige Strömung 'bilden sollen, und aus dem *ἐκλίθην* des vortrefflichen 'Borbonicus ist das Geforderte, nämlich *ἔκθλιψιν* mit 'Leichtigkeit hergestellt, s. Lucrez IV 547 ff.'[14].

---

12. Cf. 12 huius opusuli.
13. Cf. p. 13 huius opusculi.
14. Cf. Heinze, Lucret. Buch III ad v. 497 p. 128.

Hoc ex loco maxime apparet, quam utile sit glossarium illud ad Epicuri verba recte constituenda. Nam si accepta coniectura illa Briegeri, qua optimum sensum effici nemo negabit, ea, quae hic vir doctus lingua vernacula dat, Graece vertimus, apparet eum spreta Useneri lectione ad traditam librorum memoriam *ἀποτελεστικῶν* rediisse et glossario docemur utrumque recte scribi secundum morem Epicuri.

Ac primum quidem *ἔκθλιψις* vox vere Epicurea prorsus similem in modum usurpatur p. 50,15 *κρύσταλλος συντελεῖται καὶ κατ᾽ ἔκθλιψιν μὲν τοῦ περιφεροῦς σχηματισμοῦ ἐκ τοῦ ὕδατος* et p. 196,25, ubi agitur de *ἐκθλίψει τῶν στοιχειώδων σωμάτων*. *ἐκθλίβειν* autem eodem modo dicitur non solum de *στοιχειώδεσι σώμασι* p. 196,24 et de *ἀτόμοις σώμασιν* p. 215,22, sed etiam de *ἀέρι* ipso p. 216,4. *ἀποτελεστικός* vero saepius legitur et ita quidem, ut omnibus locis cum corpore efficiente, nusquam cum actione efficiente coniungatur, velut

p. 45,5 *κατὰ παράτριψιν καὶ σύγκρουσιν νεφῶν ὁ πυρὸς ἀποτελεστικὸς σχηματισμὸς ἐξολισθαίνων ἀστραπὴν γεννᾷ.*
p. 46,2 *κατὰ ἔκπτωσιν πυρὸς ἀποτελεστικῶν ἀτόμων*
p. 46,8 *τὸν ἀστραπῆς ἀποτελεστικὸν σχηματισμόν*
p. 50.4 *κατὰ σύνοδον τῶν τοιούτων, ἃ τῆς τοιαύτης ὑγρασίας ἀποτελεστικὰ γίνεται*
p. 54,4 *κατὰ σύνοδον ἀτόμων πυρὸς ἀποτελεστικῶν*
p.117,2 *τινὰς ἀτόμους θερμασίας ἀποτελεστικάς*

Quoniam igitur semper cum corporibus efficientibus (*σχηματισμός* vel *ἄτομοι*) coniungatur *ἀποτελεστικός*, nusquam cum actione (*σύγκρουσις ἔκπτωσις σύνοδος*), hoc quoque loco Epicuro suum reddimus, cum restituimus, quod traditum est, *ἀποτελεστικῶν*.

Atque aliud velim observes: pronomen indefinitum illud *τινός*, quod traditur codice B, habet, quod addubitetur; nec enim invenitur tale quid in exemplis quae attuli; tantum extat *πυρός* (p. 45,5 46.2 54,4), *ἀστραπῆς* (p. 46,8), *τῆς τοιαύτης ὑγρασίας* (p. 50,4), *θερμασίας* (p. 117,2). Contra eo, quod

p. 117,2 legitur *τινὰς ἀτόμους* probari videtur *τινῶν* librorum P F ed.; probatur etiam p. 14,10, ubi cum idem de odoratu, quod de auditu sentiendum dicit Epicurus, eadem illa ‘corpuscula quaedam’ introducit: *εἰ μὴ ὄγκοι τινὲς ἦσαν ἀπὸ τοῦ πράγματος ἀποφερόμενοι.* Et perfacile fieri poterat, ut propinquo *ῥεύματος* vocabulo in codice B corrumperetur *τινῶν* in *τινός*. Rectum quidem praebebat P[1], sed cum intellexisset corrector (P[2]) *ἐκλήθην* esse sensu cassum, aliorum deteriorum, quos contulerat codd. coniecturam *ἐκ* deletis *λήθην* primae manus in textum recepit; tum vero cum non iam tolerari posset *ἐκ ὄγκων τινῶν*, transponendum erat *τινῶν* ante *ὄγκων*.

Legamus igitur:

p. 14,5 (suppl. ex p. 14,2 *δεῖ νομίζειν*) *εὐθὺς τὴν γινομένην πληγὴν ἐν ἡμῖν, ὅταν φωνὴν ἀφίωμεν, τοιαύτην ἔκθλιψιν ὄγκων τινῶν ῥεύματος πνευματώδους ἀποτελεστικῶν ποιεῖσθαι, ἣ τὸ πάθος τὸ ἀκουστικὸν ἡμῖν παρασκευάζει.*

‘(existimandum est) eum ictum, qui fit in nobis, ‘simulac vocem emiserimus, talem detritionem corpus-‘culorum quorundam, quae spiritalem efficiant fluxum ‘efficere, quae nobis passionem audiendi insinuet‘.

VI.

p. 14,17 *αἱ δὲ ατομοι οὐδὲν μεταβάλλουσιν, ἐπειδήπερ δεῖ τι ὑπομένειν ἐν ταῖς διαλύσεσι τῶν συγκρίσεων στερεὸν καὶ ἀδιάλυτον, ὃ τὰς μεταβολὰς οὐκ εἰς τὸ μὴ ὂν ποιήσεται κτέ.*

18 *δεῖ τι ὑπομένειν* B P[1]: *ἀεί τι ὑπομένει* F*γρ* P[2].

Suspiciosus erat hic locus, quia *δεῖ* in epistula Herodotea ab infinitivo pendente dirimi non solet, qua de re supra p. 9 huius opusculi; suspiciosior, cum *δεῖ* in epistula Herodotea nusquam in enuntiato secundario, immo constanter in enuntiato primario extare observavissemus; suspiciosum erat et

totum argumentum illud *ἐπειδή περ κτέ,* quia minime validius fit eo quod a *δεῖ* voce pendet.

Quae suspiciones removentur, si recipimus coniecturam illam, quae in deteriore memoriae stirpe apparet, *ἀεί τι ὑπομένει.* Tum neque laeduntur leges illae sermonis epistulae Herodoteae neque iam debilitatur argumentum illud *δεῖ* voce non solum supervacanea sed etiam vitiosa.

Legimus igitur:

p.14,17 *αἱ δὲ ἄτομοι οὐδὲν μεταβάλλουσιν, ἐπειδή περ ἀεί τι ὑπομένει ἐν ταῖς διαλύσεσι τῶν συγκρίσεων στερεὸν καὶ ἀδιάλυτον, ὃ τὰς μεταβολὰς οὐκ εἰς τὸ μὴ ὂν ποιήσεται κτέ.*

'atomi vero nihil mutantur, quoniam in dissolutio-'nibus concretionum semper aliquid solidum atque in-'dissolubile subsistit, quod mutationem in id, quod non 'est, non faciat'.

VII.

p. 20,7 *νῦν δ' ἐναργῶς ἀμφότερα ταῦτα συμβαίνει περὶ τὴν ψυχὴν τὰ συμπτώματα. ταῦτα οὖν πάντα τὰ διαλογίσματα <τὰ> περὶ ψυχῆς ἀνάγων τις ἐπὶ τὰ πάθη καὶ τὰς αἰσθήσεις, μνημονεύων τῶν ἐν ἀρχῇ ῥηθέντων ἱκανῶς κατόψεται τοῖς τύποις ἐμπεριειλημμένα εἰς τὸ <καὶ τὰ> κατὰ μέρος ἀπὸ τούτων ἐξακριβοῦσθαι βεβαίως.*

9 <*τὰ*> add. Usener *περὶ ψυχῆς* om. G edd. 10 *καὶ τὰ κατὰ* Usener: *κατὰ* libri.

Verbis *ταῦτα οὖν πάντα τὰ διαλογίσματα* v. 8 introducitur conclusio eius partis epistulae Herodoteae, qua de anima agit Epicurus. velut p. 13,6 conclusio eius partis, quae est de canonica, et p. 31,11 conclusio totius disputationis. Ut melius comparare possis, tres illos locos appono:

p. 13,6 *καὶ ταύτην οὖν σφόδρα γε δεῖ τὴν δόξαν κατέχειν*
p. 22,8 *ταῦτα οὖν πάντα τὰ διαλογίσματα <τὰ> περὶ ψυχῆς*
p.31.11 *ταῦτά σοι, ὦ Ἡρόδοτε, ἔστι κεφαλαιωδέστατα ὑπὲρ τῆς τῶν ὅλων φύσεως ἐπιτετμημένα.*

Tertio loco *ὑπὲρ τῆς τῶν ὅλων φυσεως* addendum erat, quia, si non extaret, ad ea quae antecedunt verba, non ad totam epitomen pertinere *ταῦτα* putares. Primo loco recte ad ea quae *περὶ κριτηρίων* praecedentibus exposita sunt, spectare *ταύτην τὴν δόξαν* protinus intellegis. Sed mireris altero, de quo agimus, loco appositum esse *περὶ ψυχῆς*; eo magis mireris, quod propositione praecedente modo legisti *περὶ τὴν ψυχήν*. Quid quod etiam glossario docemur singularem hunc esse usum vocis *ψυχή*, quippe quae reliquis locis, quibus apparet in hac epistula (p. 19,17 20,5 20.7 20,13 21,1 21,7 21,8 22,5 22.8 22,17 28,12 30,9), semper cum articulo, sine articulo hic tantum usurpetur. Adde quod altero loco, ubi invenitur *διαλόγισμα* (p. 35.12) sine appositione legitur *τὰ διαλογίσματα ταῦτα*. Accedit, quod omnes libri omittunt articulum *τά*, quem, ut arti grammaticae satisfacias, supplere debes (sic Usenerus).

Quibus de causis mea quidem sententia dubitari non potest, quin *περὶ ψυχῆς* a nescio quo lemmatis instar in margine archetypi adscriptum sit, unde in textum irrepserit. Nostrum igitur est rursus delere lemma illud, quod praeivit codicis G scriptor doctus.

Ad l. 11 12 Merbach, De Epicuri Canonica, p. 32[2]: ‘Superfluum esse <*τὰ*> a Meibomio <*καὶ τὰ*> ab ‘Usenero et hoc loco (p. 31,20) et p. 22,12 insertum ‘ex talibus locis apparet: p. 4,8 *τὸ καὶ κατὰ μέρος ἂν* ‘*ἐξακριβωθέν*; p. 31,17 *πολλὰ τῶν κατὰ μέρος ἐξακριβου-* ‘*μένων*; p. 31,14 *τὸ κατὰ μέρος ἀκρίβωμα* similibus. — ‘*κατὰ μέρος ἐξακριβοῦν* est actio eorum, qui longius pro- ‘cedunt in philosophia’.

Quae cum nondum novissem, alia via iam eo pervene- ram, ut Useneri coniecturam non solum supervacaneam sed

etiam minime rectam esse perspicerem. Nam <καὶ τὰ> in textum recepto interpretari non possis, quae tum leguntur, nisi infinitivum medialem *ἐξακριβοῦσθαι* hic pro *ἐξακριβοῦν* stare putes; hunc autem usum verbi, qui nusquam invenitur, nolim Epicuri sermoni coniectura ingeras. Recte interpretamur, si collatis quae leguntur p. 9,1—3 *ἡ τοιαύτη δὴ φωνὴ τούτων πάντων μνημονευομένων τὸν ἱκανὸν τύπον ὑποβάλλει <ταῖς περὶ> τῆς τῶν ὄντων φύσεως ἐπινοίαις* coniungimus *ἱκανῶς* cum *τοῖς τύποις ἐμπεριειλημμένα* et *ἱκανῶς . . . ἐμπεριειλημμένα* rursus cum *εἰς τὸ ἐξακριβοῦσθαι*[15]; subiectum autem et ad *ἐμπεριειλημμένα* et ad *ἐξακριβοῦσθαι* est *πάντα τὰ διαλογίσματα*.

Itaque totus locus sic constituatur:

p. 22,7 *νῦν δ' ἐναργῶς ἀμφότερα ταῦτα συμβαίνει περὶ τὴν ψυχὴν τὰ συμπτώματα. ταῦτα οὖν πάντα τὰ διαλογίσματα [περὶ ψυχῆς] ἀνάγων τις ἐπὶ τὰ πάθη καὶ τὰς αἰσθήσεις, μνημονεύων τῶν ἐν ἀρχῇ ῥηθέντων ἱκανῶς κατόψεται τοῖς τύποις ἐμπεριειλημμένα εἰς τὸ κατὰ μέρος ἀπὸ τούτων ἐξακριβοῦσθαι βεβαίως.*

'at nunc evidenter haec utraque contingunt animae 'eventa. has igitur omnes ratiocinationes si quis ad 'perturbationes sensusque referens memoria teneat, quae 'principio diximus, satis perspiciet formis comprehensas 'esse, ut in singulis ex his perquirantur firmiter ac 'diligenter'.

---

15. Velut 3,2 sqq. *τοῖς μὴ δυναμένοις . . . ἐπιτομὴν . . . εἰς τὸ κατασχεῖν τῶν ὁλοσχερωτάτων τὴν μνήμην ἱκανῶς αὐτοὶ παρεσκευάσαμεν* (sic ultima verba restituerim), ubi *ἱκανῶς* cum *παρεσκευάσαμεν* et *ἱκανῶς . . . παρεσκευάσαμεν* rursus cum *εἰς τὸ κατασχεῖν* coniungenda sunt.

VIII.

p. 25,5 *καὶ γὰρ τοῦτο οὐκ ἀποδείξεως προσδεῖται ἀλλ' ἐπιλογισμοῦ, ὅτι ταῖς ἡμέραις καὶ ταῖς νυξὶν συμπλέκομεν καὶ τοῖς τούτων μέρεσιν. ὡσαύτως δὲ καὶ τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς ἀπαθείαις, καὶ κινήσεσι καὶ στάσεσιν, ἴδιόν τι σύμπτωμα περὶ ταῦτα πάντα αὐτὸ τοῦτο ἐννοοῦντες, καθ' ὃ χρόνον ὀνομάζομεν.*

9 *πάντα* Usenerus: *πάλιν* libri

Primo accuratissime inspiciendum est fragmentum 294, p. 211,3—10, cui Lortzingio, Berl. Philol. Wochenschr. 1888, p. 425, suadente 'De tempore' suo quis iure inscribat:

p.211,4 Sextus adv. dogmat. IV (mathem. X) 219: *Ἐπίκουρος δέ, ὡς αὐτὸν Δημήτριος ὁ Λάκων ἐξηγεῖται, τὸν χρόνον σύμπτωμα συμπτωμάτων εἶναι λέγει, παρεπόμενον ἡμέραις τε καὶ νυξὶ καὶ ὥραις καὶ πάθεσι καὶ ἀπαθείαις καὶ κινήσεσι καὶ μοναῖς· πάντα γὰρ ταῦτα συμπτώματά ἐστι τισὶ συμβεβηκότα καὶ ὁ χρόνος πᾶσι τούτοις συμπαρεπόμενος εἰκότως ἂν λεχθείη σύμπτωμα συμπτωμάτων.*

Ex huius fragmenti l. 8. *πάντα ταῦτα* et l. 9 *πᾶσι τούτοις* Useneri coniectura *πάντα* pro *πάλιν* orta esse videtur.

Sed hoc monendum est: non discentibus sed scientibus, *τοῖς ᾠκειωμένοις φυσιολογίᾳ*[16], hos libellos iuvandae memoriae caussa scripsit Epicurus (cf. Usener p. XXXVI praef.); Sextus eis, quos 'haec omnia', dies noctes horas perturbationes tranquillitates motus status, eventa esse non semel sed bis docendos esse censet. Minime Epicuro ita progrediendum erat, qui discipulos suos scire dies noctes alia eventa esse confisus tantum 'proprium eventum his rursus id ipsum esse' dicit, 'his', scilicet, 'quae ipsa eventa sunt'; et hoc, 'quae ipsa

---

16. Cf. Bruns, Lucrezstudien p. 11 et 12: 'Epikur durfte Kenntnisse voraussetzen, mit nicht erklärten Begriffen als bekannten operieren, Schlußreihen andeutungsweise berühren und auf sie gestützt argumentieren'.

eventa sunt', *ἴδιον* voce iam adumbratum *πάλιν* illo clarius exprimit.

Certe potest stare *πάντα*, potest deesse *πάλιν*. Sed cum *πάλιν* vox omnibus libris tradita, contra *πάντα* secundum ea, quae modo exposuimus, Sexto, non Epicuro apta sit, non dubito, quin Epicuro suum redditurus sim, cum restituero *πάλιν*.

Accedit levidense quoddam, quod glossario indicabatur: bis traditur *πάλιν* in epistula Herodotea, alterum hic, alterum paululum infra p. 25,15. Non semel accidit, ut vi quadam coactus is, qui scribit, quam modo scripsit vocem iteret[17]; sic fortasse hic.

Scribendum igitur:

p. 25,5 *καὶ γὰρ τοῦτο οὐκ ἀποδείξεως προσδεῖται ἀλλ᾽ ἐπιλογισμοῦ, ὅτι ταῖς ἡμέραις καὶ ταῖς νυξὶν συμπλέκομεν καὶ τοῖς τούτων μέρεσιν, ὡσαύτως δὲ καὶ τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς ἀπαθείαις καὶ κινήσεσι καὶ στάσεσι ἴδιόν τι σύμπτωμα περὶ ταῦτα πάλιν αὐτὸ τοῦτο ἐννοοῦντες, καθ᾽ ὃ χρόνον ὀνομάζομεν.*

'nam hoc demonstratione non indiget sed animad-'versione, quod diebus ac noctibus horumque partibus 'conectimus tempus, similiter et perturbationibus et tran-'quillitatibus et motibus et statibus, proprium aliquod 'eventum his rursus id ipsum cogitantes, secundum quod 'tempus nominamus'.

IX.

p. 25,15 *καὶ πάλιν διαλύεσθαι πάντα, τὰ μὲν θᾶττον, τὰ δέ βραδύτερον καὶ τὰ μὲν ὑπὸ τῶν τοιῶνδε, τὰ δὲ ὑπὸ τῶν τοιῶνδε πάσχοντα.*

17 *πάσχοντα* Usener: *τοῦτο σχοα* B: *τ * * * σχο ** P^1: *πάσχοντα* P^2: *πάσχοντα ** F: *τοῦτο πάσχοντα* cum dett. Stephanus.

In textu ab Usenero constituto quod *πάσχειν* obiecto

---

17. De iteratione illa cf. quae Lehrs, Aristarch[3] p. 450 ff. disseruit. In hac epistula velim observes e. g. usum vocis *παρακολουθεῖν*, quod

caret, neque sensui neque rei grammaticae satisfit. Nam glossario doceris uno loco *πάσχειν* absolute usurpari, propter antithesin: p. 22,3 *τὸ δὲ κενὸν οὔτε ποιῆσαι οὔτε παθεῖν δύναται,* reliquis locis cum obiecto coniungi: p. 14,4 (*τοῦτο πάσχειν!*) 22,6 27,6 30,15. Facile autem fieri poterat, ut *τοῦτο* hoc loco omitteretur; nam et se excipiunt verba similia *τὰ δὲ ὑπὸ τῶν τοιῶνδε*[18] *τοῦτο* et fuerit forsitan quis, qui *τὰ δέ* obiectum ad *πάσχοντα* pertinere putaret[19]. Noli contemnere etiam Cobeti auctoritatem, qui quamquam in codice F maxime nitebatur (velut hic *τοιῶνδε* ex uno codice F recepit), tamen *τοῦτο* scripsit. Ceterum et optimis codicibus B P^1, quod est fundamentum criseos Laertianae, traditum est *τοῦτο. πάσχοντα* autem, quod iam praebent deteriores, ex huius verbi obliti procul dubio in archetypo reliquiis, quae inveniuntur in B P^1, *σχοα* coniectum recte restitutum esse videtur; nam optime in sententiarum conexum quadrat. Et tum demum recte intellegimus, cum legitur:

p. 25,15 *καὶ πάλιν διαλύεσθαι πάντα, τὰ μὲν θᾶττον, τὰ δὲ βραδύτερον, καὶ τὰ μὲν ὑπὸ τῶν τοιῶνδε, τὰ δὲ ὑπὸ τῶν τοιῶνδε τοῦτο πάσχοντα,*

'*Et rursus dissolvi omnia, celerius alia, alia tardius,*
'*cum alia hoc ab his, alia ab illis patiantur*'.

---

sexies invenitur et id confertum in spatium sedecim versiculorum, p. 23,14—24,9.

18. Hic iam confusio orta est verbis similibus: *τοιῶνδε* F *τῶνδε* det. ed. *τῶν τοιῶνδε* reliqui.

19. Cave putes *τὰ μέν* et *τὰ δέ* illa posteriora obiecta ad *πάσχοντα* esse posse; neque enim de eo agitur, quod diversa patiuntur omnia sed unum hoc *διαλύεσθαι*. Sin autem mireris se excipere *τὰ μὲν* . . ., *τὰ δὲ* . . . *καὶ τὰ μὲν* . . ., *τὰ δὲ* . . . eiusdem casus, velim conferas. e. g. p. 27,2 sqq. *ἐν μὲν τισὶ* . . ., *ἐν δὲ τισὶ* . . . *καὶ ἐν μὲν τισὶ* . . ., *ἐν δὲ τισὶ* . . .

X.

p. 25,17 *Ἔτι δὲ*
p. 26,1 *καὶ τοὺς κόσμους οὔτε ἐξ ἀνάγκης δεῖ νομίζειν ἕνα σχηματισμὸν ἔχοντας κτέ.*

1 *καὶ* om. B P[1].

Crönert, Rh. M. 62 (1907) p. 129: '*ἔτι δέ*: hinc 'corrigatur Useneri observatio p. XIX solum *ἔτι τε* in 'Epicuri scriptis dilucide tradi affirmantis neque licebit '*ἔτι δ]έ* addubitare Pap. 1056, col. 12,12 (Wiener Stu-'dien I 29). similiter *πρός τε τούτοις* habes X 24 (p. 7,17) 'et 48 (11,2) sed *πρὸς δὲ τούτοις* 56 (16,1) tum *ἐπί τε* '*τοῖς προειρημένοις* 73 (25,11), rursus *ἐπὶ δὲ τούτοις* 81 '(30,8)'.

Hac in re sto ab Usenero, sed ita, ut quae observavit is vir doctus, ad textum recte constituendum adhibeam. Nam cum parum est argumenti *ἔτι δ]έ* illud papyri, tum prorsus nihil ad *ἔτι* ea exempla, quae ad *ἐπί* et *πρός* affert Croenertus. Multo gravius argumentum pro *ἔτι τε*, quae Usenerus affert similia ad hunc solum usum p. XIX. Accedit, quod *καί* illud, p. 26,1, ab Usenero, quamquam optimis codicibus B P[1] non traditur, in textum receptum minime tolerari potest, quia iam in praecedentibus, p. 25,11 de *κόσμοις* agitur; qua varia lectione non omnia hoc quoque loco tam bene tradita esse, quae addubitare non liceat, monemur.

Ego valde addubito et hic quoque omisso illo *καὶ ἔτι τε* scribendum esse censeo. Quae cum restitueris, velim conferas, quae ad p. 5,6 (p. 7 huius opusculi) collegi initia propositionum, atque gaudebis non iam laedi morem dicendi epistulae Herodoteae, quem etiam in minutiis sibi constantem esse supra monuimus.

Legas igitur:

p. 25,17 *ἔτι τε*
p. 26,1 *τοὺς κόσμους οὔτε ἐξ ἀνάγκης δεῖ νομίζειν ἕνα σχηματισμὸν ἔχοντας κτέ.*

'praeterea mundos neque ex necessitate arbitrari 'oportet unam habere figuram etc.[20]'

XI.

p.27,17 *Καὶ μὴν <καὶ τὴν> ἐν τοῖς μετεώροις φορὰν καὶ τροπὴν καὶ ἔκλειψιν καὶ ἀνατολὴν καὶ δύσιν καὶ τὰ σύστοιχα*
p. 28,1 *τούτοις μήτε λειτουργοῦντός τινος νομίζειν δεῖ γενέσθαι καὶ διατάττοντος ἢ διατάξοντος καὶ ἅμα τὴν πᾶσαν μακαριότητα ἔχοντος μετὰ ἀφθαρσίας (οὐ γὰρ συμφωνοῦσιν πραγματεῖαι καὶ φροντίδες καὶ ὀργαὶ καὶ χάριτες μακαριότητι, ἀλλ' ἐν ἀσθενείᾳ καὶ φόβῳ καὶ προσδεήσει τῶν πλησίον ταῦτα γίνεται) μήτε αὖ π υ ρ ὸ ς ἀ ν ά μ μ α τ α σ υ ν ε σ τ ρ α μ μ έ ν ο ν τὴν μακαριότητα κεκτημένα κατὰ βούλησιν τὰς κινήσεις ταύτας λαμβάνειν.*

17 *καὶ τὴν* supplevit Usenerus coll. p. 29,6   6 *αὖ πυρὸς ἀνάμματα*] *λυπυρὰ ἅμα ὄντα* B: *αυ πυρα μαόντα* P¹ det.: *αὖ πῦρ ἅμα* (vel *ἀμα*, vel *πῦρ'* om. *ἅμα* F.) *ὄντα* P² F dett. ed.: *αὖ πυρὸς ἅμμα* (vel *ἅμματα*) *ὄντα* Mericus Casaubonus   *συνεστραμμένον* (-*α* Stephanus) libri, sed *συνεστρατευμένον* (-*ην* ed.) det.

Brieger, Epikurs Brief an Herodot § 68—73, Halle 1882, p. 19—20: 'Nachdem Epikur die Ansicht bestritten 'hat, daß die Himmelskörper durch Götter in ihren Bahnen 'bewegt würden, wendet er sich gegen die pantheistische 'Ansicht, daß die Gestirne göttliche beseelte Feuerkörper 'seien, wie dies die Stoiker und vor ihnen Plato und 'Aristoteles gelehrt hatten. Er hält es für absurd, daß 'Feuermassen beseelt sein und auf Grund eines Willens-

---

20. Longe aliam medelam huic loco paravit Dielesius, qui sic legendum proponit: *πάσχοντα* [schol 25,20], *ἔτι δὲ καὶ τοὺς κόσμους* (sc. *διαλέγεσθαι*; huc enim spectat scholion p. 25,20) *<οὓς> οὔτε* . . . *ἔχοντας* [schol. 26,11 usque ad vocem *ἑτέρους*] *οὐ μέντοι πᾶν σχῆμα ἔχειν* (opp. *ἕνα σχηματισμόν*) *οὐδὲ ζῷα* . . . *ἄπειρον. οὐδὲ γὰρ ἂν*

'entschlusses jene regelmäßigen Bewegungen ausführen 'sollen'.

Haec hactenus de argumento; neque falso mea quidem sententia disputat Briegerus. sed quamquam recte quoque vertit verba tradita μήτε αὖ πῦρ ἅμα ὄντα συνεστραμμένον — sic velim legas cum codicibus, nisi quod λεπυρὰ ἅμα B praebet, omittit ἅμα F — 'während sie zusammengeballtes Feuer sind', tamen spernit ea quae exarata extant libris, proponit legendum μήτε αὖ πυρὰ ἅμα ὄντα συνεστραμμένα.

Moris autem est epistulae Herodoteae tamquam thema primis singularum particularum verbis dicere, qua de re iam agatur. Sic praecipue hic quoque, ubi sequatur propositio longissima. Et καὶ μὴν ἐν τοῖς μετεώροις illud p. 27,17 quasi emphatice praemissum manet in auribus nostris, si attente legimus, per totum enuntiatum. Cuius priore quidem parte negat Epicurus 'in meteoris motum et conversionem ac defectum ortumque et casum et his similia per deos fieri esse existimandum' (p. 27.17 - 28,3); atque protinus oratione directa haud paucis verbis causas adiungit (p. 28,3—6); et iam habemus anacoluthum; nam sequitur altera pars enuntiati: meminit Epicurus illius δεῖ νομίζειν (p. 28,1), unde pendebat prior pars, meminit illius prioris μήτε (p. 28,1), meminit de meteoris agi et pergit oratione indirecta μήτε αὖ . . ., sed subiectum accusativi cum infinitivo, quod ex praecendentibus animo supplebat. τὰ μετέωρα priore parte charta non extabat; itaque iterum anacoluthum oritur. Et si rem grammaticam tantum spectas, graviter laederis, si sensum tantum. nihil te offendit, quia anacoluthum vix animadvertis; sin autem vir vere criticus et hoc et illud respicies, anacoluthum hic optime stare posse libenter concedes, quia, quid philosophus dicturus fuerit, sic optime appareat.

Tantum ego ut lectionem traditam defendam, iam lectio tradita se ipsa defendito!

Nam ἅμα illud omitti non posse, id quod Briegerus l. l. p. 20, iam dixerat, non solum sensus sed etiam concinnitatis

causa protinus intelleges, cum contuleris ἅμα p. 28,2 loco prorsus simili eodem sensu nuncupatum quo hic.

Non solum supervacanea autem sed etiam quae sententiarum conexum turbent, si teneas verba tradita, sunt <καὶ τὴν> voces p. 27,7, quae Usenero ad coniecturas suas sustentandas addendae erant. Nam emphasis illa, quam iam adumbravimus, demitur verbis ἐν τοῖς μετεώροις, si καὶ τὴν vocibus praemissis artius coniunguntur cum φορὰν καὶ τροπὴν κτέ. p. 29,6 autem τῆς apud δύσεως κτέ articulus, quem ad coniecturam suam stabiliendam affert Usenerus, prorsus alium in modum usurpatur, nempe similiter ac nos 'ille' pronomen usurpare solemus.

Denique συνεστραμμένον illud omnibus libris traditum, quod et Briegero et Usenero mutandum erat, explicatur, si legimus:

p.27,17/18 καὶ μὴν ἐν τοῖς μετεώροις φορὰν καὶ τροπὴν καὶ
18 ἔκλειψιν καὶ ἀνατολὴν καὶ δύσιν καὶ τὰ σύστοιχα
p. 28,1 τούτοις μήτε λειτουργοῦντός τινος νομίζειν δεῖ γενέσθαι
καὶ διατάττοντος ἢ διατάξοντος καὶ ἅμα τὴν πᾶσαν μακαριότητα ἔχοντος μετὰ ἀφθαρσίας (οὐ γὰρ συμφωνοῦσιν πραγματεῖαι καὶ φροντίδες καὶ ὀργαὶ καὶ χάριτες μακα-
5 ριότητι, ἀλλ' ἐν ἀσθενείᾳ καὶ φόβῳ καὶ προσδεήσει τῶν πλησίον ταῦτα γίνεται), μήτε αὖ πῦρ ἅμα ὄντα συνεστραμμένον τὴν μακαριότητα κεκτημένα κατὰ βούλησιν τὰς κινήσεις ταύτας λαμβάνειν.

'enimvero in meteoris motum et conversionem 'ac defectum ortumque et occasum et his similia 'neque ministerio cuiuspiam fieri existimandum est et ordinatione sive imperio, qui omnem simul bea-'titudinem habeat (neque enim beatitati conveniunt 'negotia et curae et irae et gratiae, sed infirmitate 'ac timore et indigentia proximorum ista fiunt), 'neque rursus, quae ignis simul sunt conglobatus, 'beatitudinem consecuta secundum voluntatem hos 'motus accipere'.

XII.

Hoc modo postquam in epistulae Herodoteae morem dicendi praecipue glossario nisi inquisivimus, liceat proferre nonnulla, quae eis nisi, quae de compositione huius epitomae et alii et ipsi observavimus, ad textum recte constituendum non inutilia enucleavisse nobis videmur.

Tribus imprimis locis viri docti parum id respexerunt, quod iam Brunsius et Usenerus optimo iure pronuntiaverunt: non discentibus sed scientibus hunc libellum iuvandae memoriae causa scriptum esse[21]. Neque enim si hoc respicies, in eum errorem delaberis, ut concinnitatis vel rationis causa, quas quidem Epicurus minime spectat, sermonem ita velis perpolire, ut enuntiata iteres (A), notissima inseres (B), sententiarum conexum totis membris interpositis artius conglutinare studeas (C). Verum ad singula!

A. (p. 5,13—6,1).

Crönert, Rh. M. 62 (1907) p. 129: 'Diog. X 38 (p. 5,13 U.) l.
p. 5,13 ῾πρῶτον μὲν ὅτι οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος
14 ῾< οὐδὲ φθείρεται εἰς τὸ μὴ ὄν >. / πᾶς γὰρ ἐκ παν-
15 ῾τὸς ἐγίνετ᾽ ἂν σπερμάτων γε οὐθὲν προσ/δεόμενον·
καὶ εἰ ἐφθείρετο δὲ τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ
16 ὄν, πάντα ἂν ἀπωλώλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων
p. 6,1 εἰς ἃ διελύετο

Primum non est moris epistulae Herodoteae ita disponere, ut placitum duplex praemittatur, sequantur argumenta utriusque partis. Sed 'totius[22] epistulae Herodoteae quae sit forma, iam Bruns (Lucrezstudien p. 31) recte animavertit: sententia semper quam brevissimis verbis inclusa ponitur, deinde non minus breviter una plerumque causa allata probatur'. Sic hic quoque; sententia: *οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος*, probatio: *πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίνετ᾽ ἂν σπερμάτων γε οὐθὲν προσ-*

---

21. Cf. quae p. 17 huius opusculi de hac re attuli.
22. Merbach, l. l. p. 31.

δεόμενον; sententia: *εἰ ἐφθείρετο τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ ὄν* (h. e. *οὐ φθείρεται εἰς τὸ μὴ ὄν*), probatio: *πάντα ἂν ἀπολώλει τὰ πράγματα οὐκ ὄντων εἰς ἃ διελύετο.*

Velim observes, quam pulchre haec sint composita, non ita quidem, ut scribit scriba cancellarius, sed ut vir vere homo Epicurus. Hic latet concinnitas quaedam, quam si Croenertus animadvertisset, vix mutavisset. Iuxta pono sententias:

οὐδὲν	*γίνεται*	*ἐκ τοῦ μὴ ὄντος*
εἰ ἐφθείρετο	*τὸ ἀφανιζόμενον*[23]	*εἰς τὸ μὴ ὄν,*

iuxta pono probationes:

πᾶν	*ἐκ παντὸς ἐγίνετ' ἂν*	*σπερμάτων γε οὐθὲν*	*προσδεόμενον*
πάντα	*ἂν ἀπολώλει τὰ πράγματα*	*οὐκ ὄντων*	*εἰς ἃ διελύετο.*

Et quaero, cur turbemus hanc symmetriam.

Silentio praetereo, quae iam dicturus eram de enuntiato illo frustra iterato a Croenerto, quae adumbraturus eram de *καὶ . . . δέ*, quibus particulis introducitur posterior pars totius loci, quam, si praecessisset insertum Croenertianum, his verbis incipere posse negem. Neque opus est comparare compositionem prorsus similem, quam invenies p. 7,17 sqq., ubi se excipiunt sententia probatio atque rursus sententia *καὶ . . . δέ* vocibus cum superioribus conexa.

Retineamus igitur Useneri textum et vertamus:

'Primum quidem quod nihil fit ex eo, quod non est; 'omnia enim ex omnibus fierent seminibus nihil indi-'gentia. Sed et si quod occidit, interiret in id quod 'non est, res omnes interiissent, cum ea non essent, in 'quae dissolverentur.'

B. (p. 6,5—11).

p. 6,5 *Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἐστι* <*σώματα καὶ τόπος*>. *σώματα μὲν γὰρ ὡς ἔστιν, αὐτὴ ἡ αἴσθησις ἐπὶ πάντων μαρτυρεῖ, καθ' ἣν ἀναγκαῖον τὸ ἄδηλον τῷ λογισμῷ τε-*

---

23. Postponitur hic subiectum praedicato propter hypotheticam huius membri formam; qua de re velim conferas etiam adnotationem 24.

κμαίρεσθαι, ὥσπερ προεῖπον. τόπος δὲ εἰ μὴ ἦν, ὃν κενὸν καὶ χώραν καὶ ἀναφῆ φύσιν ὀνομάζομεν, οὐκ ἂν εἶχε τὰ σώματα ὅπου ἦν οὐδὲ δι' οὗ ἐκινεῖτο, καθάπερ φαίνεται κινούμενα.

5 *ἔστι σῶμα τὰ μὲν* B P[1]: *ἔστι σώματα μὲν* P[2] F: *ἔστι ⟨σώματα καὶ τόπος⟩. σώματα* suppl. Usenerus. 8 *προεῖπον τὸ πρόσθεν· εἰ μὴ* libri: *προεῖπον· τόπος δὲ εἰ μὴ* coni. Usenerus *ὃν*] *ὂν* P F: *ὃ* B.

Hic notissima otiose Usenerum inseruisse dico. Nam re vera scientes illi monendi erant corpora et inane esse naturam rerum? — Sed quid traditur libris? Recordemur illud *θεοὶ μὲν γάρ εἰσιν· ἐναργὴς γὰρ αὐτῶν ἐστιν ἡ γνῶσις* (p. 60,4). Num aliter hic?: *Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἔστι*? — Quomodo Epicurus hoc demonstrare potest? Demonstrat partes universi esse: sunt corpora, est inane. Tum pergit: 'at praeter ista nihil cogitari potest'. Sic omnia optime cohaerent.

Contra Usenerum et hoc, quod paulo supra exposuimus de duplici illo enuntiato falso illic a Croenerto instituto. Nam hic quoque sicut p. 5,15 sententia altera (v. 8) eodem modo propositione ab *εἰ* coniunctione pendente irreali introducitur[24].

Pro nobis et quae traduntur ibi v. 8. Neque enim Useneri textus teneri potest, nisi simul inseritur *καί* post *ὄν*. Sed optime iam Briegerus, Epikurs Lehre von der Seele,

---

24. Miretur quis, cur hic et, quem modo tractavimus, loco sententiae posteriores formam induerint hypotheticam. Hoc quode agimus loco, p. 6,5—11, hae extant sententiae, prior: 'cur sunt corpora', altera: 'cur est inane'; illud (corpora esse) sensum testari dicit Epicurus, hoc (inane esse) argumentatione indirecta confirmatur. Priore loco p. 5,3—6,1, hae sententiae, altera: 'nihil de nihilo gignitur', posterior: 'nihil ad nihilum interit'; rursus illud facile intellegitur, hoc argumentatione non iam simplici indiget. Igitur: differunt perspicuitate sententiae, differunt forma; sententiae simplici et quam protinus perspicias, propositio directa et simplex est adaptata, sententia difficilior et, quae sensu communi non tam facile percipiatur, non nisi forma artificiosiore, hic indirecta et hypothetica exprimitur.

Grundlinien, Halle 1893, p. 5, legit *προεῖπον τὸ πρόσθεν· εἰ δὲ μὴ ἦν ὃ κενὸν κτέ.*

Sic igitur legamus et vertamus:

p. 6,5/6 *Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἔστι: σώματα μὲν γὰρ ὡς ἔστιν, αὐτὴ ἡ αἴσθησις ἐπὶ πάντων μαρτυρεῖ, καθ' ἣν ἀναγκαῖον τὸ ἄδηλον τῷ λογισμῷ τεκμαίρεσθαι, ὥσπερ προεῖπον τὸ πρόσθεν· εἰ δὲ μὴ ἦν ὃ κενὸν καὶ χώραν καὶ ἀναφῆ φύσιν ὀνομάζομεν, οὐκ ἂν εἶχε τὰ σώματα ὅπου ἦν οὐδὲ δι' οὗ ἐκινεῖτο, καθάπερ φαίνεται κινούμενα.*

'At vero et universum est. Corpora enim esse 'sensus ipse testatur in omnibus, secundum quem 'necesse est incertum ratiocinatione conicere, quemad- 'modum antea dixi. Et nisi esset quod inane et 'locum et quae tangi non potest naturam nomina- 'mus, nequaquam haberent ubi essent corpora neque 'per quod moverentur, quae profecto moveri per- 'spicuum est.'

C. (p. 7,6—9).

		Cic. de div. II 50,103: videsne Epicurum, quem hebetem et rudem dicere solent Stoici, quemadmodum quod in natura rerum omne esse
p. 7,6	*Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἄπειρόν ἐσι:*	dicimus, id infinitum esse concluserit?
6 7	*τὸ γὰρ πεπερασμένον ἄκρον ἔχει·*	quod finitum est, inquit, habet extremum. Quis hoc non dederit?
8	*τὸ δὲ ἄκρον παρ' ἕτερόν τι θεωρεῖται*	quod autem habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. Hoc quoque est concedendum.

<ἀλλὰ μὴν τὸ πᾶν οὐ παρ' ἕτερόν τι θεωρεῖται>[25]	at quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus.
	Ne hoc quidem negari potest.
ὥστε οὐκ ἔχον ἄκρον πέρας οὐκ ἔχει.	Nihil igitur cum habeat extremum, infinitum sit necesse est.
8/9 πέρας δὲ οὐκ ἔχον ἄπειρον ἂν εἴη καὶ οὐ πεπερασμένον.	Videsne, ut ad rem dubiam concessis verbis pervenerit?

Usener p. XVIII: 'ep. I 41 p. 7,6—9 Epicurus infi'nitum esse universum acuta brevique argumentatione 'demonstrat. in qua assumptionem omitti eo aegrius fe'ras, quod conclusioni deest subiectum. nimia haec nec 'licita est brevitas. quam non excusaturus eram, si fr. 297 'ex libris περὶ φύσεως ductum, quo integra proponitur 'eadem argumentatio, paullo attentius examinassem. quo 'facto - adhibuerat autem iam Gassendus p. 196 — 'non dubito, quin post verba τὸ δὲ ἄκρον ἔχον παρ' 'ἕτερόν τι θεωρεῖται homoeoteleuton effecerit, ut assumptio 'intercideret haec ἀλλὰ μὴν τὸ πᾶν οὐ παρ' ἕτερόν τι 'θεωρεῖται (Cicero l. s. *at quod omne est, id non cerni'tur ex alio extrinsecus*): sic etiam conclusio, cum con'tinuetur subiectum assumptionis, recte adnectitur: ὥστε 'οὐκ ἔχον ἄκρον (sc. τὸ πᾶν) πέρας οὐκ ἔχει.'

Heidel, Am. journ. of philol. XXIII (1902), p. 188/9.

Crönert, Rh. M. 61 (1906), p. 414: '. . . rectum pro'posuit supplementum Heidel p. 7,8 τὸ δὲ ἄκρον <ἔχον> 'παρ' ἕτερόν τι θεωρεῖται. Cf. Cic. de div. II 50,103 'Usener p. XVIII.'

Recte Usenerus Heidelius Croenertus, si critici est sententiarum conexum non solum verbis sed etiam totis membris

25. Cf. p. LXXVII: 'lege θεωρεῖται. <ἀλλὰ μὴν . . . θεωρεῖται>' ὥστε [cf. praef. p. XVIII].

inserendis artius conglutinare. Ego meum esse censeo, quae extant atque quomodo et quem ad finem orta sint, intellegere.

Atque ut haec recte intellegantur, Ciceronis illum locum apposui. Cicero id spectavit, ut demonstraretur, quam perfecta etiam ars concludendi in Epicuro fuerit, et hunc ad finem indissolubilis membrorum catena monstranda erat, ut viderent adversarii, 'ut at rem dubiam concessis verbis perveniret Epicurus'. Contra Epicuro ipsi catenam illam non monstrare sed, quomodo ea procuderetur, adumbrare in animo erat. Ego tum demum libenter excusavi brevitatem illam non licitam, cum attentius examinassem locum illum Ciceronianum atque cognovissem, unde ductus esset, nempe ex libris *περὶ φύσεως*: illuc optime quadrat argumentatio illa acuta, huc optime quadrat argumentatio brevis.

Rectum igitur praebere mihi videntur et libri Laertiani et textus primo ab Usenero constitutus.

XIII.

p. 62,1 *πῶς οὐκ ἀπέρχεται τοῦ ζῆν;*

1 *τοῦ* Usener: *ἐκ τοῦ* libri.

Usener, praef. p. XLI: '. . . loci tres (ubi hiatus non 'vitatus neque loco legitimo neque editorum neglegentia 'neque librorum vitiosa lectione excusari potest) 62,1 '*ἀπέρχεται ἐκ τοῦ ζῆν*, ubi praepositionem non dubitavi 'delere, cf. Lucianus dial. mort. 6,1 et Toxar. 58 *ἀπελ-'θεῖν τοῦ βίου* Demon. 4 *ἑκὼν ἀπῆλθε τοῦ βίου* . . .'

Crönert, Rh. M. 61 (1906), p. 418: 'vocabulum *ἐκ* 'delevit Usener, sed cf. Gnomol. vat. nr. 60 (Wien. 'Stud. X 196) *πᾶς ὥσπερ ἄρτι γεγονὼς ἐκ τοῦ ζῆν ἀπέρχεται*'.

Usenerus quod *ἀπέρχεται ἐκ* hiatum esse putabat, non recte; nam pronuntiari voluisse scriptorem *ἀπέρχετ(αι) ἐκ* iam inter omnes constat.

Crönertus Useneri ratiocinationem perspexisse non videtur; nam si cognovisset locum illum praefationis, de hac re

tacere non debebat. Nimirum rectum vidit, sed uno loco, quem similem affert ad inventum suum stabiliendum, vix omnibus persuadebit. Ne alter quidem locus quem afferre debuit, quippe quo eodem modo atque hic verba se excipiant, mihi argumenti loco stare posse videtur, Gnomol. Vat. nr. 47 *ἄπιμεν ἐκ τοῦ ζῆν*. Sed hoc monendum est *ἀπέρχεται τοῦ ζῆν* ferri non posse, quia stet contra morem dicendi totius Graecitatis. Usenerus enim l. l. cum coniecturam suam exemplis confirmaturus esset, simile non attulit ad usum genetivi vocis *τὸ ζῆν* sed vocis *ὁ βίος*. Sed distinguenda sunt *ἀπέρχομαι τοῦ βίου* et *ἀπέρχομαι ἐκ τοῦ ζῆν*. Alterum dici potest; inveniuntur et *ἀπέρχομαι ἔκ τινος* (quamquam non inveni *ἀπέρχομαι ἐκ τοῦ βίου*) et *ἀπέρχομαί τινος*. Alterum dici debet; neque enim usquam invenitur *ἀπέρχομαι τοῦ ζῆν*. Invenimus *ἐξάγειν*, *ἐξαγωγή*, *καταστρέφω*, *ἀπέρχομαι τοῦ βίου* et eadem verba coniuncta non nisi cum *ἐκ τοῦ ζῆν*, ut ex hac tabula apparet:

ἐξαγωγή	
τοῦ βίου Gnomol. Vat. nr. 38	*ἐκ τοῦ ζῆν* p. 75,19
ἐξάγω	
τοῦ βίου Thesaurus	*ἐκ τοῦ ζῆν* Thesaurus
καταστρέφω	
τοῦ ἀρίστου βίου p. 75,20	*ἐκ τοῦ ζῆν* p. 311,20
ἀπέρχομαι	
τοῦ βίου Thesaurus	*ἐκ τοῦ ζῆν* p. 62,1; Gnomol. Vat. nr. 60, nr. 47.
ἀναλύω	
(*τοῦ βίου* non inveni)	*ἐκ τοῦ ζῆν* Diog. Oen. fr. II, II 2 Will.

Quibus ex rebus concluserim, ut sentiri in genetivo illo *τοῦ βίου* separativam functionem, quam vocamus, ita genetivum *τοῦ ζῆν*, quippe qui careat terminatione genetiva, per se separative non posse adhiberi, sed indigere praepositione, qua indicetur vis separativa.

Legimus igitur, sicut traditur,

p. 62,1 *πῶς οὐκ ἀπέρχεται ἐκ τοῦ ζῆν;*

XIV.

p. 62,12 *τούτων γὰρ ἀπλανὴς θεωρία πᾶσαν αἵρεσιν καὶ φυγὴν ἐπανάγειν οἶδεν ἐπὶ τὴν τοῦ σώματος ὑγίειαν καὶ τὴν <τῆς ψυχῆς> ἀταραξίαν, ἐπεὶ τοῦτο τοῦ μακαρίως ζῆν ἐστι τέλος.*

14 *τῆς ψυχῆς* B²: *τοῦ σώματος* P F: om. B¹.

ἀταραξία non solum in Epicureis (p. 30,18 36,3 42,2 91,9 317,19 317,26 328.26; adde Diog. Oen. fr. II, II 11 Will.; cf. etiam Democr. Vors. 55 A 167[26]) sed etiam alibi nisi omisso attributo *τῆς ψυχῆς* non usurpatur, quia per se intellegitur *ἀταραξίαν* esse *τῆς ψυχῆς*[27].

Reiciendum igitur est additamentum illud secundae manus codicis B et Stephani.

Sed quomodo invaserit, hic facile est indicatu. P F habent *τὴν τοῦ σώματος ἀταραξίαν* sensu, quod ex praecedentibus *τὴν τοῦ σώματος ὑγίειαν* a librario huc translatum esse perspicuum est. Rectum *τὴν ἀταραξίαν* habuerat codex B, sed venit corrector, qui codicibus aliis, qui *τοῦ σώματος* praebebant, collatis, postquam *τοῦ σώματος* falsum esse intellexit, *τῆς ψυχῆς* coniciendum esse censuit et scripsit *τὴν τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν.*

Nos igitur:

p. 62,12 *τούτων γὰρ ἀπλανὴς θεωρία πᾶσαν αἵρεσιν καὶ φυγὴν ἐπανάγειν οἶδεν* 14/15 *ἐπὶ τὴν τοῦ σώματος ὑγίειαν καὶ τὴν ἀτα/ραξίαν, ἐπεὶ τοῦτο τοῦ μακαρίως ζῆν ἐστι τέλος.*

'horum quippe sine errore speculatio omnem ele-

---

26. Hanc vocem iam extare apud Democritum fugit Paulum Linde, De Epicuri vocabulis ab optima Atthide alienis, Vratislaviae 1906, p. 18.

27. Cf. Sext. P. h. I 215 *ἐκείνη μὲν τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν λείαν τῆς σαρκὸς κίνησιν τέλος εἶναι λέγει, ἡμεῖς δὲ τὴν ἀταραξίαν.*

ctionem et fugam revocare scit ad bonam corporis 'valetudinem et perturbationum vacuitatem, quoniam 'hic finis est beate vivendi.'

XV.

p. 63,22 οἱ γὰρ λιτοὶ χυλοὶ ἴσην πολυτελεῖ διαίτῃ τὴν ἀηδίαν ἐπιφέρουσιν, ὅταν ἅπαξ[28] τὸ ἀλγοῦν κατ' ἔν-
p. 64,1 δειαν ἐξαιρεθῇ.

23 ἀηδίαν] Usener: ἡδονὴν libri.

Usener p. XXI: 'conicio Epicurum non ἅπαν sed 'ἅπαξ scripsisse ut p. 62,17 ὅταν δὲ ἅπαξ τοῦτο περὶ 'ἡμᾶς γένηται et qui locus illi plane gemellus est sent. 'XVIII ἐπειδὰν ἅπαξ τὸ κατ' ἔνδειαν ἀλγοῦν ἐξαιρεθῇ.'

Ordiamur a sententia III, ut de ea parte doctrinae Epicureae, quae est de summae voluptatis terminatione certiores fiamus: p. 72,1 Ὅρος τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν ἡ παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις (cf. Diog. Oen. fr. XLVI p. 52 Will. ἀλ]γοῦντος ἅπαντος ὑπεξαίρεσις); cf. etiam Plutarchi contra Epicuri beatitudinem 3 p. 1008 c (p. 281,17) πέρας (ταῖς ἡδοναῖς) κοινὸν Ἐπίκουρος τὴν παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσιν ἐπιτέθεικεν. Vel ut Ciceronis verbis eandem rem amplectamur: 'o m n i s autem privatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem, ut postea variari voluptas distinguique possit, augeri amplificarique non possit'.

Omnibus his locis legis 'παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος', 'ἅπαντος τοῦ ἀλγοῦντος', 'omnis doloris'; apud Ciceronem plura eiusmodi invenies, velut 'omni dolore detracto', quod nihil aliud esse videtur atque prioris illius loci, de quo agimus, ὅταν ἅπαν τὸ ἀλγοῦν . . . ἐξαιρεθῇ.

Retineamus igitur ἅπαν illud, retineamus ἡδονήν, et videamus, hocne modo efficiatur sensus optimus. Hoc dicit Epicurus: nil interesse, utrum dapibus simplicibus an magnifico

---

28. Cf. p. LXXVII: '63,22 ἅπαν corrigo ἅπαξ cf. praef. p. XX'.

victu utamur, dummodo omne, quod doleat per inediam, tollatur; tum in eo esse, ut summam voluptatem adepti simus. Pergit etiam simplicissimis dapibus. pane cibario et aqua, summam voluptatem afferri, cum egens quis illa assumpserit. Quod his duobus enuntiatis se excipientibus exprimitur, minime idem est: priore tantum dicitur parem voluptatem dapibus simplicibus et magnifico victu posse praeberi, altera etiam summam voluptatem dapibus simplicissimis effici posse.

Neque vero contenti simus, quod bonum sensum verbis traditis inesse demonstravisse nobis videmur. Useneri, viri acutissimi, sententia contraria refellenda est. Unum, quo offendisse videtur, Epicurum bis idem dicere, iam adumbravimus. Aliud accedit: *ἀηδία* non extat in Epicureis; quin etiam mireris tale quid in Epicureis legi, quale cibis cuiuscumquemodi taedio nos affici. Sed hac coniectura facta Usenerus facere non potuit, quin alteram adiungeret *ἅπαξ*; altera ab altera pendet. Neque vero recte, si tenes *ἡδονήν*, comparavit Usenerus cum hoc loco illum p. 62,17 *ὅταν δὲ ἅπαξ τοῦτο περὶ ἡμᾶς γένηται* et locum illi plane gemellum sent. XVIII *ἐπειδὰν ἅπαξ τὸ κατ᾽ ἔνδειαν ἀλγοῦν ἐξαιρεθῇ*. Certe recte, quod gemelli sunt loci p.62,17 et sent. XVIII, quos modo laudavi, sed nil ad hunc quode agimus locum: illis locis agitur de voluptate iam parata, hic de voluptate paranda. Atque quamvis similia sint verba sent. XVIII *ἐπειδὰν ἅπαξ τὸ κατ᾽ ἔνδειαν ἀλγοῦν ἐξαιρεθῇ* et p. 63,23 *ὅταν ἅπαν τὸ ἀλγοῦν κατ᾽ ἔνδειαν ἐξαιρεθῇ*. parvula extat differentia. Illic *ἅπαξ* cum accentu enuntiatur et positione coniunguntur arte *τὸ κατ᾽ ἔνδειαν ἀλγοῦν;* hic *ἅπαν τὸ ἀλγοῦν* enuntiatur cum accentu et non solum cum *ἅπαν τὸ ἀλγοῦν* sed etiam cum *ἐξαιρεθῇ* coniungendum est *κατ᾽ ἔνδειαν*. Num tolerari possit artis grammaticae regulis Useneri *ἅπαξ* || *τὸ ἀλγοῦν* || *κατ᾽ ἔνδειαν*, dubito. Aliud est p. 72,6 *τό* <*τὸ*> *ἀλγοῦν κατ᾽ ἔνδειαν*, ubi ne se excipiant *τὸ τὸ κατά* postponitur illud *κατ᾽ ἔνδειαν*.

Retineamus igitur, quod traditur libris[29],

p. 63,22 οἱ γὰρ λιτοὶ χυλοὶ ἴσην πολυτελεῖ διαίτῃ τὴν ἡδονὴν ἐπιφέρουσιν, ὅταν ἅπαν τὸ ἀλγοῦν κατ' ἔνδειαν ἐξαιρεθῇ.

'dapes enim simplices parem magnifico victui 'afferunt voluptatem, quando omne quod dolet per 'inediam sublatum sit.'

XVI.

p. 73,10 IX Εἰ κατεπυκνοῦτο πᾶσα ἡδονὴ, καὶ χρόνῳ καὶ περὶ ὅλον τὸ ἄθροισμα ὑπῆρχεν ἢ τὰ κυριώτατα μέρη τῆς φύσεως οὐκ ἄν ποτε διέφερον ἀλλήλων αἱ ἡδοναί.

10 κατεπυκνοῦτο πᾶσα ἡδονὴ P² F: κατεπύκνου πᾶσα ἡδονὴ τῷ B P¹ καὶ ante χρόεῳ in fenestra om. B¹.

'Crönert, Rh. M. 62 (1907) p. 130: 'εἰ κατεπυκνοῦ-'το πᾶσα ἡδονὴ <καὶ τόνῳ> καὶ χρόνῳ καὶ περὶ ὅλον κτέ: 'supplementum suadet particula καὶ ante χρόνῳ neque 'χρόνῳ cum verbo ὑπῆρχεν licet coniungere. similiter in 'dolore iuxtaponi vides σύντονον (σύντομον cod., em. 'Usenerus) τὸ ἀλγοῦν et σύντομος ὁ χρόνος Gnomol. Vat. 'nr. 4 (Wien. Stud. X 191).'

Hoc recte Croenertus: χρόνῳ coniungi cum verbo ὑπῆρχεν non licere. Veri dissimillima autem coniectura, quam proponit <καὶ τόνῳ>; haec contra: primum τόνος non est vox Epicurea, tum καὶ illo ter iterato neque veriorem neque elegantiorem factam esse lectionem codicum existimaverim, χρόνῳ denique sine articulo tolerari non posse paulo infra videbimus.

Sin autem coniungimus χρόνῳ cum κατεπυκνοῦτο, καὶ illud ante χρόνῳ omittendum est. Et in codice optimo B

---

29. De hiatu χυλοὶ ἴσην Usenerus p. XLII: '63,22 οἱ γὰρ λιτοὶ χυλοὶ ἴσην πολυτελεῖ διαίτῃ τὴν ἀηδίαν ἐπιφέρουσιν, quem locum unum reliqui, quoniam violentiore medela, traiecto adiectivo ἴσην post ἀηδίαν opus est.' Ne mihi quidem contigit, ut medelam huic rei pararem. Satisne sit <παρ>ίσην restituere 'parem fere', monet Dielesius.

secunda demum manu, scilicet correctoris, qui alios codices contulit, additum est. Idem codex autem et cum eo P[1] post ἡδονή praebent τῷ, quod Usenerus 'male traiectam terminationem passivam' vocis decurtatae *κατεπύκνου* esse putavit (cf. adn. crit. Useneri). Ego aliter; nam si legimus, quod extat in codice B[1], textus optimus, atque, ut paulo infra videbimus, unice verus apparet . . . *ἡδονὴ τῷ χρόνῳ* . . .

Hanc lectionem re vera optimam esse ex usu vocis *χρόνος* cognoscitur, quam hoc sensu articulo carentem non invenies. Contra cum articulo etiam in Epicureis non semel legitur, velut, ut unum exemplum afferam, Diog. Laert. II 89, (p. 294,21) *ἐκλύεσθαι γὰρ τῷ χρόνῳ τὸ τῆς ψυχῆς κίνημα.*

Non tam confidenter iudicare possumus de voce *κατεπύκνου*. Nam ego quidem fieri posse censeam ut etiam *κατεπύκνου* eadem significatione qua *κατεπυκνοῦτο* adhibeatur. Sed rarius adhibetur haec vox, quam ut ex similibus diiudicari possit. Moneo tantum similem usum verborum *κατορθόω ἁλόω καθυπνόω*. — Stant libri B P[1] (*κατεπύκνου*) contra P[2] F (*κατεπυκνοῦτο*); maior est auctoritas priorum, quos, cum B etiam in reliquis rectum praebuerit, sequi audeam ita, ut scribam.

p. 73,10 IX *Εἰ κατεπύκνου πᾶσα ἡδονὴ τῷ χρόνῳ καὶ περὶ ὅλον τὸ ἄθροισμα ὑπῆρχεν ἢ τὰ κυριώτατα μέρη τῆς φύσεως, οὐκ ἄν ποτε διέφερον ἀλλήλων αἱ ἡδοναί.*

'Si cumularetur voluptas omnis tempore et per 'totam concretionem fieret aut maxime principales 'naturae partes, nequaquam a se invicem dif'ferrent voluptates'.

XVII.

p. 76,5 XXII *Τὸ ὑφεστηκὸς δεῖ τέλος ἐπιλογίζεσθαι καὶ πᾶσαν τὴν ἐνάργειαν, ἐφ' ἣν τὰ δοξαζόμενα ἀνάγομεν· εἰ δὲ μή, πάντα ἀκρισίας καὶ ταραχῆς ἔσται μεστά.*

5 ‘*τέλος* delebat Schneiderus ad Epic. p. 54, tu cf. p. 65,3 77,4’ [adn. Us.].

Crönert, Rh. M. 62 (1907) p. 130: ‘. . . vocem *τέλος* ‘a Schneidero deletam tuetur Usener coll. X 133 (p. 65,3) ‘*τοῦ καὶ περὶ θεῶν ὅσια δοξάζοντος καὶ περὶ θανάτου* ‘*διὰ παντὸς ἀφόβως ἔχοντος καὶ τὸ τῆς φύσεως ἐπιλελο-* ‘*γισμένου τέλος* et 148 (77,3) *εἰ κατὰ πάντα καιρὸν ἐπα-* ‘*νοίσεις ἕκαστον τῶν πραττομένων ἐπὶ τὸ τέλος τῆς φύσεως* ‘*ἀλλὰ προκαταστρέψεις εἴ τε φυγὴν εἴ τε δίωξιν ποιούμενος* ‘*εἰς ἄλλο τι, οὐκ ἔσονταί σοι τοῖς λόγοις αἱ πράξεις ἀκόλου-* ‘*θοι.* sed dubito, an verba *τὸ ὑφεστηκὸς τέλος* recte inter- ‘pretemur naturae fines et priore loco etiam alia obser- ‘vanda esse dicit Epicurus, altero rerum gerendarum ‘perstringit regulam. non aliud vero praedicatur nisi laus ‘praenotionis, quae ut in ratis sententiis praecedit (XII, ‘XXIII, XXIV continent dicta de iudicii normis), sic etiam ‘in epistula ad Herodotum data X 37 (p. 4,14). iam ‘apparet *τὸ ὑφεστηκός* idem esse atque *τὸ ὑποτεταγμένον* ‘*τοῖς φθόγγοις*, quo probato eam fere restitues formam: ‘*τὸ ὑφεστηκὸς δεῖ διὰ τέλους ἐπιλογίζεσθαι.*’

Croenerti coniectura ferri non potest, quia et *τέλος* tenendum est coll. praeter locum ab Usenero allatum p. 65,3 *τὸ τῆς φύσεως ἐπιλελογισμένον τέλος* etiam p. 75,14 *ἡ δὲ διάνοια τοῦ τῆς σαρκὸς τέλους καὶ πέρατος λαβοῦσα τὸν ἐπιλογισμόν.* Tum *διὰ τέλους* non invenitur in Epicureis.

Croenerti interpretatio huius sententiae item ferri nequit, quia concinnitatem, quae inest huic fragmento, turbat. Nam sicut *ἀκρισία* ad canonicam, *ταραχή* ad ethicam spectat, ita in prioribus *ἐνάργεια* ad canonicam, *τὸ ὑφεστηκὸς τέλος* ad ethicam secundum rectam procul dubio interpretationem Useneri. Quod similibus stabiliri non posse nimirum dolemus, sed

certe hac observatione comprobatur Useneri interpretatio τὸ τῆς φύσεως τέλος. Ad huius termini usum cf. p. 301,12 328,13. Gnomol. Vat. nr. 25, nec non p. 119,13—123,17, ubi de ‘libro, qui est de summo bono’ Περὶ τέλους agitur.

Vertamus igitur Useneri et codicum lectione retenta:

‘Subsistentem vero finem versare animo oportet ‘omnemque evidentiam ad quam ea quae opinamur ‘referamus; alioquin omnia rationem iudicii desidera-‘bunt tumultusque plena erunt’.

XVIII.

p. 304,19 πολλοὶ τοῦ πλούτου τυχόντες οὐ τιν' ἀπαλλαγὴν τῶν
20 κακῶν εὗρον ἀλλὰ μεταβολὴν μειζόνων.

Porphyrius ad Marcellam 28 p. 208,17 Nauck
19 οὐ τὴν codex.

Seneca epist. 17,11 ‘tibi valedicere non licet gratis. quid istic! ab Epicuro mutuum sumam: ‘multis parasse divitias non finis miseriarum fuit sed mutatio’.’

Ex latinis apparet Senecam finis voce vertisse τιν' ἀπαλλαγήν aut τὴν ἀπαλλαγήν, quod praebet codex.

οὔ τιν' ἀπαλλαγήν si suo iure staret, Seneca, qui accuratissime vertere solet, vix hanc differentiam omisisset, neque dubium est, quin aliud verbum electurus fuerit, quod huic sensui aptior esset.

ἀπαλλαγήν enim si ‘finis’ significatione sumimus, οὔ τιν' illud poni non licere ex Thesauri plurimis similibus apparet.

τὴν ἀπαλλαγήν autem, quod sensum attinet, optimo iure stare videtur; nam ei, qui divitiarum cupidi sunt, omnia mala eis finitum, prorsus finitum iri sperant, non ‘liberationem aliquam’ petunt. ἡ ἀπαλλαγή autem liberatio definitiva malorum est, non ‘liberatio’ aliqua. quod verbum, quam quo ad vertendum uteretur, infirmius videbatur Senecae. Quam ob rem vocem acutam ‘finis’ eligit, qua liberationem illam et

definitivam et eam esse exprimitur, quam petunt divitiarum cupidi.

Legamus igitur cum codice:

p. 304,19 *πολλοὶ τοῦ πλούτου τυχόντες οὐ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν*
20 *κακῶν εὗρον ἀλλὰ μεταβολὴν μειζόνων.*

XIX.

p.308,3 Lactantius divin. instit. III 17.38: carpendi Epicuri caussa 'voluptatibus igitur quoquo modo possumus serviamus. brevi enim tempore nulli erimus omnino. ergo nullum diem, nullum denique temporis punctum fluere nobis sine voluptate patiamur, ne quia ipsi quandoque perituri sumus, id ipsum quod v i v i m u s pereat. hoc ille etiamsi non dicit verbo, re tamen ipsa docet'.

Brandt, adn. crit.: *'vivimus] vivimus* Usener coni. Senec. epist. 99,31: *viximus* B G R S P V: *diximus* H'.

Non dubium est, quin *αὐτὸ τὸ ζῆν* vertatur illic apud Senecam verbis 'hoc quod vivimus', hic apud Lactantium 'id ipsum quod vivimus' aut 'viximus', quod praebent libri. Sed versiones Latinas alteram ab altera differre necesse est, quia illa temporum conexui praesenti, haec futuro adaptanda erat. Iam quod illic 'hoc', hic 'id ipsum' legitur, attentos facere debuit viros doctos hos locos non prorsus pares fieri posse. Consecutione temporum autem hic perfectum postulatur, quia Latini 'id ipsum quod vixerunt' cernunt, tamquam ipsi iam eo tempore essent quo sint perituri, unde respiciant ex futuro ad praesens tempus, ita ut hoc spatium temporis quasi perfectum eis videatur. 'Viximus' igitur codicum retinendum.

XX.

p.309,1 n e m o n o n i t a e x i t e v i t a , t a m q u a m m o d o i n t r a v e r i t.

Seneca epist. 22,13: 'occurrit mihi ecce (vox) nescio utrum verior an eloquentior. Cuius? inquis. Epicuri. adhuc enim alienis sarcinas adorno:

n e m o . . . i n t r a v e r i t. Quemcumque vis occupa, adulescentem senem medium: invenies aeque timidum mortis, aeque inscium vitae. nemo quicquam habet facti, in futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat quam quod exprobratur senibus infantia: "nemo", inquid, "aliter quam q u i m o d o natus est, exit e vita". falsum est, peiores morimur quam nascimur.

'9 qui modo PWolters in Exercitatt. gramm. speciminibus p. 35 quomodo libri cf. Cic. de fin III 14,18 quam is qui modo est natus' [adn. Us.]

PWolters l. l.: ' 'Nemo aliter quam quomodo natus 'est, exit e vita'. Itane? Immo nemo eo modo exit e 'vita quo natus est. Tum non refert, quomodo sed 'quales moriamur. Postremo conferas ea, quae paulo 'ante Seneca scripsit: 'Nemo non ita exit e vita tamquam 'modo intraverit'. nec puto te dubitaturum, quin rectum 'sit, quod T et ω habent: 'Nemo aliter quam modo natus 'exit e vita'. nisi forte praestet scribere 'Nemo aliter 'quam qui modo natus est exit e vita', unde optimorum 'codd. lectio facile nasci potuit.'

Hanc Epicuri sententiam legenti observatur mihi Gnomol. Vat. nr. 60 (Wien Stud. X 196) '[fr. 495] *Πᾶς ὥσπερ ἄρτι γεγονὼς ἐκ τοῦ ζῆν ἀπέρχεται*'. Mirum autem Usenerum et Hensium, Senecae editorem, fugisse hinc textum Annaeanum recte constitui posse. Neque enim dubium est, quin versio latina huius enuntiati sint verba, quae praebent codices T et ω: 'Nemo aliter quam modo natus exit e vita'.

Versionem alteram autem, quam Usenerus praemisit fragmento 495 'nemo non ita exit e vita tamquam modo intraverit', multis cum verbis, quae sensum illius enuntiati illustrarent, Seneca praemisit versioni genuinae, quia aegre nullo subsidio interpretationis intellegi posse videbantur haec quasi *λοξά* dicta 'nemo aliter quam modo natus exit e vita'.

Sic igitur instituendum Useneri fragmentum illud 495:

fr. 495 Gnomol. Vat. nr 60 *Πᾶς ὥσπερ ἄρτι γεγονὼς ἐκ τοῦ ζῆν ἀπέρχεται.*

Seneca epist. 22,13: 'occurrit mihi ecce (vox) nescio utrum verior an eloquentior. Cuius? inquis. Epicuri. adhuc enim alienis sarcinas adorno. nemo non ita exit e vita, tamquam modo intraverit. Quemcumque vis occupa, adulescentem senem medium: invenies aeque timidum mortis, aeque inscium vitae. nemo quicquam habet facti, in futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat quam quod exprobratur senibus infantia. '*Nemo*', inquit, '*aliter quam modo natus exit e vita*'. falsum est, peiores morimur quam nascimur.

Index.

Vita.

Natus sum Guilelmus Otto Theodorus Gualterus Arndt Duisburgi a. d. VIII. Kal. Oct. anni 1888 patre Ferdinando suis ante hos undecim annos morte praematura erepto, matre Agnete e gente Brade. Fidem profiteor evangelicam.

Litterarum elementis imbutus in schola, quam pater moderabatur, per tres annos gymnasii regii Duisburgensis, per sex annos gymnasii regii Joachimici discipulus fui.

Aestate anni 1907 Bonnae studiis philologiae me dedi. Hos quinque annos universitatis Berolinensis civis fui academicus uno semestri hibernali 1909/10 excepto. Quam hiemem praeceptor domesticus in Helvetia Gallia Italia peregi cum familia de Schmeling, cui iam semestria tria antecedentia filiam et filium erudiendos curaveram.

Docuerunt me viri doctissimi in gymnasio regio Joachimico auspiciis Caroli Bardti Hans Dütschke, Otto Schroeder, Paul Stengel imprimis, Bonnae Loeschke, Marx, F. Schultz, Solmsen (†), Wilmanns (†), Berolini Dessoir, H. Diels, Erdmann, Imelmann, Lasson, C. Meister, Morf, E. Norden, Pariselle, Riehl, Roethe, E. Schmidt, M. C. P. Schmidt, W. Schulze, Stumpf, Vahlen (†), Wentzel, de Wilamowitz-Moellendorff.

Exercitationibus grammaticis et archaeologicis et Bonnae et Berolini interfui. Erdmanni seminarii philosophorum et seminarii philologorum Berolinensis sodalis fui ordinarius per tria semestria; per annum seminarii philologorum senioris et bibliothecarii munere functus sum.

Magistris meis cum omnibus tum Ottoni Schroedero, Erdmanno, Nordeno Vahleno Wilamowitzio Dielesio, quo auctore hoc opusculum ortum est, quantum debeam, nunquam obliviscar.

Philologorum societatum Bonnensis et Berolinensis sodalem per hos omnes annos me fuisse et esse gaudeo.